

УДК: 378.147

Дроздова І. П.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено лінгвістичні засади формування професійного мовлення студентів-нефілологів, визначено показники та комунікативні якості професійного мовлення. Особливу увагу приділено багатомірності мовленнєводіяльнісного простору дискурсу та глибинному інтенціональному чиннику, покладеному в основу класифікації діалогів за типами.

Ключові слова: розвиток професійного мовлення, професійне мовлення майбутніх інженерно-технічних працівників, показники та комунікативні якості професійного мовлення, професіоналізми, мовленнєводіяльнісний простір дискурсу, інтенціональний чинник.

В статье освещаются лингвистические основы формирования профессиональной речи студентов-нефилологов, определяются показатели и коммуникативные качества профессиональной речи. Особое внимание уделяется многомерности речедетельностного пространства дискурса и глубинный интенциональный фактор, положенный в основу классификации диалогов по типам.

Ключевые слова: развитие профессиональной речи, профессиональная речь будущих инженерно-технических работников, показатели и коммуникативные качества профессиональной речи, профессионализмы, речедетельностный простор дискурса, интенциональный фактор.

The article highlights the linguistic basis of professional communication forming of students of non-philological profile, performance and communication quality of professional intercourse. Particular attention is paid to the multidimensional speech activity discourse space and intentional depth factor, laid in the basis of dialogues classification according to their types.

Key words: development of professional communication, professional communication of future engineering staff, performance and communication quality of professional intercourse, professionalism, speech activity discourse space, intentional factor.

Нині, коли одним із найбільш актуальних завдань лінгвістики стає вивчення людського чинника в мові, основною метою лінгвістичного аналізу вже не може вважатися просто виявлення структурних характеристик мовної системи. Інтерес закономірно зміщується в бік досліджень тих особливих якостей мови, що забезпечують змогу адаптації людини до умов існування, які постійно змінюються, гнучкість і рухливість самої мовної системи.

Спостерігаємо рух лінгвістики до вивчення діяльнісно-динамічних аспектів мови. Мова розуміється як усталений процес, що відповідає хіба що не на кожну пізнавальну потребу, кожний духовний зсув у розвитку суспільства і перероблює матеріал досвіду в “суспільний продукт” (таке уявлення про мову розвивав свого часу В. фон Гумбольдт, його дослідницька програма, “як у зародку, містила в собі змогу різних напрямків аналізу мови” [5, с. 82]).

Основним змістом мовного процесу є і комунікація, і лінгвокреативне мислення, спрямоване на породження нових мовних феноменів шляхом трансформації тих одиниць, що вже є в мові. Цим проблемам присвячено низку досліджень, у яких розглянуто питання, зорієнтовані на виявлення механізмів творення мови під впливом професійної потреби людини в самовираженні та креативному пізнанні і перетворенні світу [6, с. 76–111; 8, с. 67–75].

Проблеми, що стосуються формування професійного мовлення в студентів інженерного фаху у процесі вивчення української мови, час від часу привертала увагу таких дослідників, як Л. Барановська, Г. Бондаренко, С. Вдовцова, Л. Головата, Л. Златів, Н. Івашкіна, О. Кретьова, Л. Лучкіна, Л. Романова, Н. Тоцька; у процесі вивчення іноземної мови Л. Абрасімова, В. Гаращенко, О. Мирошніченко, В. Селезьнова, Н. Соловійова, Г. Тер-Саакянц, С. Титов та ін.

Проте проблема формування українськомовного мовлення з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності тих, хто навчається, так і не стала предметом усебічного висвітлення науковців, хоча накопичено певний досвід із питання викладання курсів “Ділова українська мова”, “Українська мова професійного спілкування”, які можуть слугувати теоретичним підґрунтям у дослідженні цієї проблеми.

Метою статті є висвітлення лінгвістичних засад формування професійного мовлення студентів-нефілологів для виявлення багатомірності мовленнєводіяльнісного простору дискурсу й глибинного інтенціонального чинника, покладеного в основу класифікації діалогів за типами.

Оскільки важливими комунікативними рисами майбутніх інженерно-технічних фахівців є вільне володіння державною мовою у будь-яких ситуаціях професійного спілкування, то значну роль відіграють уміння планувати таку комунікацію, виховувати в собі ділові якості за фахом і розвивати мовну стійкість. Досконалого рівня розвитку професійного українськомовного мовлення майбутніх інженерів можна досягти лише за умови створення системної технології навчання мови у ВТНЗ.

Розв'язання проблеми формування й розвитку професійного мовлення майбутнього інженерно-технічного працівника ускладнюється тим, що у вітчизняних і зарубіжних наукових розробках існують різні підходи та тлумачення сутності, змісту, обсягу, структури поняття "професійне мовлення" й інших його видів, зокрема "професійне мовлення майбутніх інженерно-технічних працівників".

Крім того, деякі вчені, працівники промисловості й виробництва вказують на те, що немає потреби в здійсненні вимірів і формуванні професійного мовлення державною мовою, оскільки студенти (як дорослі носії уже складеного мовного коду, часто російськомовного) володіють достатньою комунікативною компетенцією, що дає їм змогу вільно спілкуватися в суспільстві.

Однак спираючись на думки як психологів, так мовознавців і лінгводидактів (Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Біляєва, Є. Божович, А. Василевич, О. Горошкіної, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Л. Федоренко та ін.) про те, що в сучасних умовах розвитку новітньої парадигми вищої освіти в соціумі та погляду на інженерно-технічного працівника як на високоосвічену мовну особистість, від якої остаточно залежатиме стан і подальший цивілізаційний розвиток суспільства, є необхідною лінгводидактична розробка оптимальних методів і засобів формування й розвитку професійного мовлення державною мовою.

Передусім необхідно окреслити лінгвометодичну базу в роботі над активізацією процесу розвитку професійного мовлення студентів ВТНЗ, що дозволить, по-перше, одержати дані про рівень загальної компетентності студентів, як комунікативної, так і професійної; по-друге, сприятиме динаміці професійної комунікативної компетентності студентів як майбутніх інженерно-технічних працівників для промисловості.

Отже, усе вищезазначене вказує на необхідність розв'язання конкретних завдань, що сприятимуть ґрунтовному розумінню критеріїв розвитку професійного мовлення, обсягу змісту та структури понять "професійне мовлення", "професійне мовлення студентів ВТНЗ", а саме:

1. Проаналізувати й обґрунтувати загальнотеоретичні питання, які, по-перше, висвітлюють підходи до розуміння сутності понять "професійне мовлення", "професійне мовлення студентів ВТНЗ", визначення їх змісту та структури; по-друге, окреслюють основні положення щодо формування й розвитку професійного українськомовного мовлення студента – майбутнього інженера.

2. Описати структуру професійного мовлення та його компоненти.

3. Запропонувати власне трактування поняття "професійне мовлення студента технічних спеціальностей".

4. Визначити зміст об'єктів виміру й контролю професійного мовлення студентів, тобто окреслити критерії цього поняття.

Незважаючи на дослідження (Л. Барановська, Г. Бондаренко, С. Вдовцова, Л. Головата, Л. Златів, О. Кретова, Н. Івашкіна, Л. Лучкіна, Л. Романова, Н. Тоцька), присвячені розвитку професійного мовлення особистості майбутніх інженерно-технічних працівників, а також існуванню деяких методичних посібників і монографій, у яких відображено основні положення теорії мовленнєвої діяльності, досить значна кількість питань, що вможливають здійснення детального аналізу змісту і структури понять "професійне мовлення", "професійне мовлення студентів ВТНЗ", не висвітлена на сторінках лінгвістичних і лінгводидактичних джерел.

Уважне вивчення вітчизняних і зарубіжних досліджень дає підстави стверджувати, що й досі не існує єдиного визначення поняття "професійне мовлення", "професійне мовлення студентів ВТНЗ", оскільки дослідники різних галузей знань (психологи, лінгвісти, соціолінгвісти, соціальні психологи, лінгвокраїнознавці та ін.) підходять до його опису узагальнено і підкреслюють саме ті особливості, які властиві конкретній науці або галузі виробництва, що пов'язане з тим чи іншим видом інженерно-технічної діяльності. Аналіз праць лінгвістичного та методичного напрямів дозволяє стверджувати, що в більшості робіт (монографіях, підручниках, публікаціях) лексеми "професійне мовлення", "професійне мовлення студентів ВТНЗ" уживаються не як терміни, а як синонімічні (синкретичні) відповідники до певних синтагм методичного характеру.

Професійне мовлення – це спілкування певної групи людей, лексика яких спирається на *професіоналізми* певного фаху. *Професіоналізмами* вважаються слова, словосполучення або звороти, властиві певній групі людей, об'єднаних спільною діяльністю. Вони виконують важливу номінативно-комунікативну функцію, оскільки точно називають предмети, явища, процеси тощо. Значна частина професіоналізмів із часом стають термінами, покликаними визначати поняття певної галузі науки, культури тощо [2, с. 56–57]. Отже, одним із найважливіших показників професійного мовлення студентів ВТНЗ має бути *точність*, що переважно зумовлене глибиною знань, фаховою та науковою ерудицією, знанням мови професії.

До інших комунікативних якостей мовлення, що яскраво визначають рівень професійного мовлення майбутніх інженерно-технічних працівників, сприяють їх саморозвитку і самореалізації, формуванню професійно досконалої особистості, належать такі якості, як *правильність, логічність, ясність, чистота, виразність, доречність, достатність*.

Ці й інші характеристики мовлення, сформованість яких є передумовою дієвості професійного мовлення, зазначено у працях учених, що розглядали це питання (Н. Бабич, О. Біляєв, А. Богущ, Є. Божович, Б. Головін, Г. Граник, Д. Ізаренков, М. Ілляш, А. Коваль, Т. Ладигенська, Л. Паламар, М. Пентлюк, О. Пономарів, Н. Присяжнюк, Д. Розенталь, В. Русецький, Г. Сагач, Т. Симоненко, Є. Ткаченко, Н. Тоцька та ін.).

Не існує єдиної думки щодо обґрунтування чіткої парадигми видів та рівнів професійного мовлення. Очевидно, що цей етап у розумінні поняття “професійне мовлення” є природним і закономірним як етап виявлення елементів визначеного набору.

Тому значної уваги набуває створення методичної системи роботи над розвитком професійного мовлення студентів. Отже, зміст методичної системи має ґрунтуватися на комплексному та детальному аналізові таких основних аспектів:

а) з'ясувати поняття “дискурс” і “текст” та визначити їх параметри;
б) окреслити основні характеристики суб'єктів, які здійснюють комунікацію, тобто дати аналіз рис суб'єктів комунікації;

г) обґрунтувати основні умови мовленнєвої комунікації під час професійної діяльності, визначити принципи передачі інформації адресантом та її отримання адресатом повідомлення;

г) схарактеризувати загальні й індивідуальні закономірності в прийнятті рішень у процесі навчання. Важливо з'ясувати, яким чином має бути організована діяльність комунікантів, у чому сутність професійного спілкування та які основні компоненти моделі навчання студентів професійному спілкуванню як основного складника професійної мовлення.

Таким чином, українське професійне мовлення в нашому дослідженні трактуємо ширше, ніж мову фаху; розглядаємо його як вид діяльності людей окремої галузі знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній і писемній формах. Його формування ґрунтується на вдосконаленні мовленнєвої діяльності, основу структури якої становить мовленнєва ситуація, а її кінцевим результатом є не тільки текст, а й дискурс.

У сучасній лінгвістиці термін “дискурс” розуміють у декількох значеннях. М. Макаров зазначає: “Категорія дискурс, одна з основних у комунікативній лінгвістиці та сучасних соціальних науках, як і будь-яке широко використовуване поняття, допускає не тільки варіанти вимови (з наголосом на першому та другому складі), але і достатньо наукових інтерпретацій...” [4, с. 85]. З позиції функціональної природи мови дискурс визначають як будь-яке “використання мови” [9, с. 65].

Ми вважаємо, що дискурс включає в себе одночасно два компоненти: і динамічний процес мовної діяльності, вписаної в її соціальний контекст, і її результат (тобто текст) [3, с. 59].

Дискурс має таксономічні ознаки, серед яких такі категорії дискурсу, як зміст теми діалогу (ділового або професійного характеру) і динаміка мовленнєвого обміну репліками (типові ситуації професійного спілкування). Г. Бубнова виділяє 4 класи діалогів на цій основі [1, с. 53–68]: 1) нейтральний діалог-бесіда зі збереженням дистантності і зі зменшенням дистантності між партнерами; 2) діалог-унісон з особистісно-побутовою тематикою; 3) діалог-дискусія з нейтрально-абстрактною тематикою; 4) подвійний діалог з особистісно-побутовою тематикою, яка емоційно гостро сприймається партнерами.

У дискурсі мовлення може супроводжуватися мімікою, жестами, емоційно-експресивним впливом на мовця, тому дискурс визначається у певних формах функціонування мови – інтерв'ю, екзаменаційному діалозі, у професійному спілкуванні: робочому інструктажі, диспетчерській або оперативній нараді тощо.

Дискурс насамперед звернений до прагматичних ситуацій, що застосовуються для визначення його зв'язності, комунікативної адекватності й інтерпретації. Дискурс часто складається з так званих фреймів, моделюється у відповідних типових ситуаціях, зокрема значного ділового характеру.

Оскільки природна узгодженість використання мовленнєвих одиниць (слів, словоформ, висловлювань) у дискурсі зумовлюється ситуацією, то відповідно основним принципом їх добору є ситуативно-тематичний. Такий підхід до навчання визначений насамперед професійною діяльністю майбутніх фахівців і забезпечує розуміння особливостей функціонування мовленнєвого матеріалу в природних умовах, адекватність володіння монологічним або діалогічним мовленням.

Мовленнєводіяльнісний простір дискурсу багатомірний. Різнобічна розробка понятійного апарату семіотики щодо лінгвістики, як уважає Ю. Степанов [7], дозволяє розповсюдити (з урахуванням особливостей мовленнєвої діяльності) основні характеристики описання мовного знака на його функціонуванні в умовах реальної ділової комунікації.

Таким чином, спілкування людей у професійно орієнтованій ситуації має поліфункційний характер, що комплексно реалізується в дискурсі. Простір дискурсу є точкою в безмежному континуумі мовлен-

нєвої діяльності, сам по собі обмежено і внутрішньо поділений. Він складається з одиниць мовленнєвої діяльності різного комунікативного статусу, мовленнєво-мисленнєвих сил із різними векторами і спрямованістю на адресата / адресанта дискурсу.

Дискурс реальний, він є актуальним спілкуванням, виникає в процесі ділової взаємодії індивідів, зокрема під час обміну й перероблення інформації, необхідної для адаптації до нових умов життя, звідси впливає, що він містить у собі культурний і професійний (обмін досвідом), соціальний, прагматичний, когнітивний (пов'язаний із "передачею знань або запитом про знання") та ін. компоненти, що може бути перспективним для подальшого наукового дослідження цієї важливої сфери лінгвістики, лінгводидактики тощо.

Література:

1. Бубнова Г. И. Текстовые категории устного спонтанного диалога / Г. И. Бубнова // Вопросы системной организации речи. – М. : МГУ, 1987. – С. 47–68.
2. Заблоцька О. О. Формування індивідуальності майбутніх учителів словесників у професійній підготовці : Монографія / О. О. Заблоцька. – Херсон : Айлант, 2006. – 304 с.
3. Дроздова І. П. Наукові онови формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія / І. П. Дроздова. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
5. Мегентесов С. А. Язык как объект исследования в свете синхронно-диахронной парадигмы / С. А. Мегентесов // Философия языка: в границах и вне границ. – Х. : Око, 1993. – [Т.] 1. – С. 73–82.
6. Серебренников Б. А. О материалистическом подходе к явлениям языка / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1983. – 262 с.
7. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Степанов Ю. С. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
8. Телия В. Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке / В. Н. Телия // Сущность, развитие и функции языка. – М. : Наука, 1987. – С. 67–75.
9. Fasold R. Sociolinguistics of Language / R. Fasold. – London, 1990. – 214 p.